

LAURA GERŽOTAITĖ

Lietuvių kalbos institutas, Vilniaus universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: arealiniai baltų kalbų tyrimai,
geolingvistika, dialektologija.

JAUNŪJŲ ŠIAULIŠKIŲ IR PANEVĖŽIŠKIŲ TARMINĖ SAVIMONĖ: RIBOS MENTALINIUOSE ŽEMĖLAPIUOSE¹

Dialectal Self-awareness of the Young
Inhabitants of Šiauliai and Panevėžys:
Borders in Mental Maps

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariamas jaunųjų šiauliškių ir panevėžiškių tarminės savimonės tyrimas. Tiriamąją medžiagą sudaro vienos iš svarbiausių perceptyviosios dialektologijos užduočių – mentalinio tarmių žemėlapių – duomenys.

Tarmių paribyje ar netoli jo esančiuose miestuose surinktos medžiagos analizė parodė, kad dialektologų pateikta ir paprastojo kalbos vartotojo savimonėje egzistuojanti dvinarė lietuvių tarmių klasifikacijos skiriasi. Jaunieji respondentai aukštaičių tarmei linkę priskirti tik nedidelę tarmėtyrininkų darbuose nurodyto šios tarmės ploto dalį. Nemaža likusi aukštaičių tarmės teritorija tenka atskirais tarminiais vienetais laikomiems dzūkams ir suvalkiečiams.

ESMINIAI ŽODŽIAI: perceptyvioji dialektologija, mentalinis žemėlapis, tarmių klasifikacija, etnografinis regionas

¹ Už vertingus patarimus rengiant straipsnį nuoširdžiai dėkoju prof. dr. Danguolei Mikulėnienei ir doc. dr. Daivai Aliūkaitei.

ANNOTATION

The article introduces the research into the dialectal self-awareness of the young inhabitants of the cities of Šiauliai and Panevėžys. The data of the dialectal mental map, which is one of the most important tasks in perceptive dialectology, serve as research material.

The analysis of the material collected at the border of the dialects or in the nearby towns indicated that the binary classification of the Lithuanian dialects given by dialectologists and the one existing in the self-awareness of the ordinary language users is different. The young respondents tend to attribute the Aukštaitian dialect to a small area of the dialect which is specified in the works of dialectologists. Quite a large remaining territory of the Aukštaitian dialect goes to the people of Dzūkija and Suvalkija which are considered separate dialectal units.

KEYWORDS: perceptual dialectology, mental map, classification of dialects, ethnographic region.

XXI a. pradžioje ne tik lietuvių tarmėtyroje, bet ir etnologijoje padaugėjo tyrimų, apibendrinančių ne tik objektyvųjį (moksliškai pagrįstą), bet ir subjektyvųjį (savimone paremtą) tarmės ar regiono vaizdą.

Iš kalbininkų kaip gausiausi ir išsamiausi minėtini Daivos Aliūkaitės tyrimai (Aliūkaitė 2007: 211–223; 2008; 2009: 164–179; 2011: 209–220). Juose, remiantis perceptyviosios dialektologijos teorinėmis nuostatomis, atskleisti ne tik objektyvieji (mokslininkų aprašytieji), bet ir subjektyvieji (paprastųjų kalbos vartotojų suvokiami) rytų aukštaičių anykštėnų tarminio kalbėjimo požymiai, užsimenama ir apie subjektyviausias, eilinio vartotojo savimonėje egzistuojančias tarmes skiriančias izogloses.

Tokių užuominų esama ir savimonės klausimams skirtuose etnologų tyrimuose. Beveik prieš dešimtmetį ties dialektologų nurodytu žemaičių ir aukštaičių tarmių paribiu Petro Kalniaus atliktas tyrimas parodė, kad „dabartiniams žemaičiams save tapatinant ir atskiriant nuo nežemaičių svarbiausias rodiklis – ne gyvenamoji teritorija, [...] o kitokia kalba“ (Kalnius 2006: 116). Nustatyta, kad „absoliuti dauguma respondentų nežino [...] kalbininkų pripažintos žemaičių–aukštaičių tarmių skiriamosios ribos [...]. Žemaitija, jų manymu, baigiasi ten, kur prasideda *kitaip negu mes kalbantys* gyventojai, kurių kalba, jų manymu, yra šiek tiek nukrypusi nuo normos“ (Kalnius 2006: 116). Prieita prie išvados, kad „orientacine linija laikant kalbininkų tarmių skiriamąją ribą, savimonės izofona svyruoja nuo jos į abi puses bendrame beveik 40 km pločio ruože“ (Kalnius 2006: 116). Gerokai susitraukęs Žemaitijos etninės savimonės plotas, į besiformuojančią jo periferiją įeina nemaži šiaurės ir pietų žemaičių

tarmės pakraščiai su Rietāvo, Palangos, Kretingos, Mažeikių, Akmėnės, Rasėnių, Tauragės apylinkėmis (Petrulis 2005: 167–168; Kalnius 2006a: 78–80).

Tyrimais nustatyta, kad kalba savo regioninį kultūrinį tapatumą apibrėžia ir aukštaičiai (Savoniakaitė 2003: 121–126; 2007: 180). Pažymėtina, kad lokalizuoti aukštaitiškosios tarminės (ne regioninės) savimonės plotą nėra paprasčiausia, nes kasdienėje kalboje vartojami tarmių pavadinimai tik iš dalies sutampa su dialektologų teikiamais: žemaičiais abiem atvejais vadinama toje pačioje ar beveik toje pačioje teritorijoje gyvenanti žmonių grupė. Aukštaičiais paprastai apibrėžiami tik lietuvių tarmių klasifikacijos didžioji dalis vakarų aukštaičių šiauliškių ir rytų aukštaičių. Likusiojo aukštaičių tarmės ploto žmonės paprastai vadinami dzūkais ir suvalkiečiais (arba suvalkais) (Papaurėlytė, Župerka 2010: 186–187).

Šio straipsnio objektas – Šiaulių ir Pānevėžio gimnazijos klasių (9–12) mokslėivių mentaliniai tarmių žemėlapiai².

Tikslas – išanalizuoti skirtingų didmiesčių mokslėivių tarminę savimonę atskleidžiančius tarmių vaizdinius.

Tyrimo medžiaga – pagal projektą *Bendrinės kalbos vieta mentaliniame lietuvių kalbos žemėlapyje*³ sukaupti 284⁴ Šiaulių ir Pānevėžio gimnazijų mokslėivių anketiniai užduoties su žemėlapiu duomenys. Straipsnyje remiamasi tyrimo metu parengtos anketos *Tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos vertinimas* 1-osios užduoties medžiaga (žr. 1 pav.).

Žemėlapyje, kuriame sužymėtos savivaldybių ribos ir didžioji dalis jų centrų⁵, mokslėiviai turėjo ne tik pažymėti, kur kalbama tarmiškai, bet ir parašyti, kokia tarma, įvertinti tarminį kalbėjimą.

Projekto metu ne tik Šiauliuosė ir Panevėžyję, bet ir kituose Lietuvos miestuose (Kretingoje, Biržuose, Kūpiškyje, Merkinėje) apklaustų jaunųjų respondentų anketų peržiūra rodo, kad žemėlapiu užduotis visų mokslėivių atlikta

² Perceptyvosios dialektologijos tyrimuose *mentalinio žemėlapiu* (an. *Mental Map*) sąvoka nurodo, koks vietovės ar vietovių grupių vaizdinys išryškėja eilinių kalbos vartotojų sąmonėje. Tokiu būdu atskleidžiama paprastųjų kalbos bendruomenės narių erdvinė-kalbinė nuovoka (Diercks 2002: 52; Aliūkaitė 2009: 166). *Mentalinis tarmių žemėlapis* (an. *Mental Map of Dialects*) apibūdintinas kaip *subjektyvusis tarmių skirstymas* (Inoue 1999: 161).

³ Projektas vykdomas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos lėšomis. Projekto vadovė doc. dr. Daiva Aliūkaitė.

⁴ Žemėlapiu 1-osios užduoties neatliko, t. y. žemėlapių niekaip nesužymėjo, 10 proc. Šiaulių ir 2 proc. Pānevėžio miestų gimnazistų.

⁵ Perceptyviojoje dialektologijoje taikant žemėlapiu techniką (plačiau žr. Preston 1989; 1999; xxiii–xl; 1999a: 359–373) tiriamiesiems pateikiami tušti (žr. Evans 2002: 76–83) arba, kad būtų lengviau orientuotis, su didžiausių administracinių teritorinių vienetų ribomis (žr. Long 1999: 178), nurodytais didmiesčiais (žr. Dailey-O’Cain 1999: 228) žemėlapiai.

UŽDUOTYS

1. Žemėlapyje pažymėkite (apibrėžkite, nuspalvokite ar kaip kitaip atskirkite), kur kalbama tarmiškai (pažaiskite, kokia tarima, pakomentuokite, kaip ją vertinate – graži ar negraži, taisyklinga ar netaisyklinga ir pan.)

1 pav. Anketos 1-oji žemėlapis užduotis

2 pav. Pažymėtų tarminių sričių tarp Pānevėžio moksleivių pavyzdys (Pn_1_V10)⁸

labai panašiai. Visi žemėlapiai jaunųjų respondentų žymėti trejopai. Pirmajai grupei priskirtini žemėlapiai tik su pažymėtomis *regioninėmis kalbos sritimis* ar *zonomis*⁶, kuriose kalbama tarmiškai. Į antrąją grupę patenka žemėlapiai, kuriuose moksleiviai ne tik pažymėjo tarmę vartojančias sritis, bet ir jas kaip nors įvardijo, pavyzdžiui: *žemaičių tarmė*, *žemaičiai*, *suvalkiečiai*, *aukštaičiai*, *dzūkų tarmė* ir pan. Trečiosios grupės žemėlapiai išsiskiria tuo, kad juose lietuvių kalbos plotas suskirstytas tarmėmis. Moksleivių komentarų rasta prie visų grupių žemėlapių. Tokio žemėlapių grupavimo bus laikomasi ir šiame darbe. Kiekviena iš išskirtų grupių, šiuo atveju apimanti Šiaulių ir Pānevėžio moksleivių žemėlapių duomenis, dalytina smulkiau ir aptartina plačiau.

Žemėlapiai su juose pažymėtomis kalbinėmis sritimis, kuriose kalbama tarmiškai. Pabraukdami, apibraukdami atskirų kalbinių sričių centrus ar nuspalvindami visą vienos ar kitos zonos plotą, kuriame kalbama tarmiškai, bet nenurodydami, kokia tarme, žemėlapius yra pažymėję 54 proc. Šiaulių ir 26 proc. Pānevėžio miesto moksleivių⁷ (žr. 2 pav.).

⁸Didžiausią šios žemėlapių grupės dalį sudaro tokie, kuriuose pažymėtos kalbinės zonos paprastai bet kuriam kalbos vartotojui asocijuojasi ar gali asocijuotis su konkrečia tarme (dažnai ir etnografiniu regionu).

Manytina, kad itin dažnai, ypač Šiaulių moksleivių, tarmiškais nurodyti tokie Vakarų Lietuvos kalbiniai centrai kaip Plūngė ir Telšiai, esantys Žemaitijos etninio savimonės arealo branduolyje, neabejotinai moksleivių turėjo būti susieti su žemaičių tarme (ar Žemaitijos etnografiniu regionu). Be šių, tikriausiai taip pat žemaitiškais laikyti žemėlapyje gana dažnai pažymėti ir gretimi centrai, pavyzdžiui: Mažeikiai, Kretinga, Šilalė⁹.

Pažymėtos aukštaičių tarmės vietovės ar ir vientisą plotą sudarančios jų grupės, kaip rodo visų anketų peržiūra, moksleivių savimonėje iš dalies ar ir

⁶ An. *Regional Speech Zones* (žr. Preston 1999: xxxiv).

⁷ Siekiant neiškreipti tikslų duomenų procentais, neaiškiai sužymėti žemėlapiai neįtraukti. Jie sudaro 6 proc. visų žemėlapių.

⁸ Straipsnyje vartojami tiriamųjų kodiniai trumpiniai: Šiaul – Šiaulių gimnazijos, Pn – Pānevėžio gimnazijos tiriamieji. Brūkšneliais išskirti skaičiai žymi skirtingoms klasėms priklausančių moksleivių grupes. M ir V raidėmis nurodyta tirtųjų lytis. Po raidžių esantys skaičiai žymi anketų numerius.

⁹ Labai tiksliai pasakyti, kurios tarmiškai kalbančios rajonų savivaldybės moksleivių nurodytos dažniausiai (t. y. pateikti statistinius duomenis) nebuvo galima dėl kelių juos suklaidinusių žemėlapių elementų: rajonų savivaldybių centrų pavadinimų pateikimo vietos, pavyzdžiui, Akmėnės. Šis užrašas, tikėtina, moksleivių sietas ne su jam priskirtos, bet su arčiau jo esančios Telšių rajono savivaldybės teritorija. Manytina, kad žymėjimą moksleiviams apsunkino dar ir tai, kad kai kurių žemėlapyje apibrėžtų savivaldybių centrai nenurodyti, pavyzdžiui: Rietavo, Tauragės, Pakruojo, Kūpiškio ar Ukmergės.

visiškai sutampa su Aukštaitijos etnografinio regiono ribomis. Todėl neabejotinai su šia tarpe (t. y. aukštaičių) abiejų miestų moksleivių turėjo būti siejamos žemėlapiuose ypač dažnai jų pažymėtos šiaurės, šiaurės rytinėje Lietuvos dalyje esančios vietovės: Pasvalys, Biržai, Panevėžys, Utena, Rokiškis, Anykščiai, Molėtai ir Ignalinė.

Pietinėje ir pietvakarinėje lietuvių kalbos ploto dalyse (žr. 2 pav.), kaip rodo moksleivių žymėjimai žemėlapiuose, tarmiškai dažniausiai kalbama Vilkaviškio, Marijampolės, Alytaus, Lazdijų ar dar ir Varėnos apylinkes apimančiame plote. Nesant komentarų, taigi be papildomos informacijos, sunku pasakyti, su kokia tarpe (aukštaičių) ar regionu (Dzūkija ar Suvalkija) galėjo būti siejami į minėtą plotą įeinantys kalbinių sričių centrai.

Dar keliolikoje šios grupės žemėlapių Šiaulių miesto moksleiviai (Pānevėžio moksleivių žemėlapiuose toks žymėjimas neužfiksuotas) nurodė, kad tarmiškai kalbama tik jų gimtųjų Šiaulių (t. y. *kalbinės giminės*¹⁰) ar, rečiau, dar ir gretimų apylinkių, pavyzdžiui: Plūngės, Telšių, Akmėnės, Kelmės, Radviliškio, teritorijoje. Manytina, kad moksleiviams *kalbinė giminė* galėjo asocijuotis su dvejopa tarminė raiška – žemaičių (tai rodo į vakarus nuo Šiaulių pažymėtos dar ir Plūngės, Telšių apylinkės) ir aukštaičių (Radviliškio) ne tik todėl, kad ji nelabai skiriasi nuo pačių vartojamos. Tarminiu požiūriu tokiai keleriopai kalbinei raiškai jų sąmonėje išsitvirtinti galėjo padėti dėl televizijos, radijo, spaudos susiformavęs žinojimas, kad Šiaulių regionas nėra nei visiškai žemaitiškas, nei visiškai aukštaitiškas.

Kai kuriuose žemėlapiuose (iš abiejų miestų jų yra po lygiai) nurodyta, kad tarmiškai kalbama visoje, beveik visoje Lietuvoje (atitinkamai ji apibraukta visa arba beveik visa) ar tik didžiuosiuose šalies miestuose ir jų apylinkėse. Su jokia tarpe juose moksleiviai neidentifikavo kai kurių vidurinėje (Kėdėdinių, Ukmergės, Jonavos, Širvintų ir Kaišiadorių) ar pietrytinėje (Švenčionių, Vilniaus, Šalčininkų) Lietuvos dalyse esančių sričių. Tai aiškintina tuo, kad miestai, kuriuose sovietmečiu statytos didžiulės, sąjunginio pavaldumo gamyklos, nelaikytos tarminėmis zonomis, į kurias dirbti suvažiuodavo ne tik aplinkinių miestų gyventojai. Pietrytinė lietuvių kalbos ploto dalis, kurioje daug kitakalbių gyventojų, net dialektologų žemėlapiuose buvusi tuščia. Iki pat XXI a. pradžios regionų tarmiškumo klausimas lietuvių tarmėtyroje nekeltas (žr. Mikulėnienė, Meiliūnaitė 2014).

Šios grupės žemėlapiai nebuvo labai gausiai komentuojami. Daugiausia ir gana išsamiai savo žemėlapius pakomentavo Pānevėžio moksleiviai. Nedidelių skirtumų tarp skirtingų miestų moksleivių požiūrių galima išvelgti. Šiaulių moksleivių žemėlapiuose dominuoja teigiami, daugiausia apibendrinamojo

¹⁰ An. *Linguistic Homeland* (žr. Diercks 2002: 51).

pobūdžio komentarai, pavyzdžiui: „Visos tarmės yra gražios, nes tai yra palikimas. Jos visos savotiškos ir skiriasi nuo bendrinės kalbos“ (Šiaul_1(2)_M13), „Visas tarmes vertinu teigiamai. Žmogus kiekvienas yra unikalus ir jį jo tarmė puošia“ (Šiaul_2(2)_M16), „Visos tarmės yra skirtingos ir savaip įdomios“ (Šiaul_2(2)_M13). Be to, Šiaulių miesto moksleivių teigimu, žemaičių tarmės plote, taip pat žemaitiškose, nors ir neįvardytose, kalbinėse srityse kalbama nelabai suprantamai ir netaisyklingai, bet gražiai: „Žemaitiška tarmė man yra savotiškai graži, nors nėra labai taisyklinga“ (Šiaul_1(2)_M11), „Žemaičių kalbą skaitau sudėtingą, „iškraipyta“, bet gražia. O mes šiauliečiai kalbame „nukirstomis galūnėmis“ (Šiaul_3(3)_V16), „[Mažeikių, Plungės, Telšių] graži, netaisyklinga“¹¹.

Pānevėžio moksleivių žemėlapių pakraščiuose vyrauja atskiroms sritims surašyti komentarai. Tarmiškumas įvertinamas ne tik pagal kriterijus: gražu ar negražu, taisyklinga ar netaisyklinga, bet ir suprantama ar nesuprantama, juokinga, įdomu, keista: „[Šiaulių] graži“, „[Panevėžio] juokinga“, „[Utenos] negraži, netaisyklinga“, „[Kauno] graži, taisyklinga“ (Pn_1_M20), „[Rietavo] labai graži, netaisyklinga“, „[Panevėžio] tarmė juokinga, erzinanti ausis, netaisyklinga“ (Pn_1_M19). Vos keliuose žemėlapiuose nurodyta, kad Pānevėžio, taigi *kalbinės gimtinės*, apylinkių kalba yra netaisyklinga (Pn_1_V10, Pn_1_M19).

Pastebėtina, kad žemaičių tarmės netaisyklingumas abiejų miestų moksleivių sąmonėje asocijuojasi su nesuprantamumu (dar žr. Aliūkaitė, Švarcienė 2009: 269), tačiau koku, plačiau nepaaiškinama. Aukštaičių tarmės netaisyklingumas grindžiamas kalbinėmis priežastimis, pirmiausia „nukirstomis“ arba, kaip teigiama, „nukandamomis“ galūnėmis.

Žemėlapiai su pažymėtomis ir tarminiu požiūriu įvardytomis sritimis.

Nuo pirmosios grupės žemėlapių antrosios grupės žemėlapiai skiriasi tuo, kad juose moksleiviai (Šiaulių – 18 proc., Pānevėžio – 38 proc.) dar ir parašė, kokia tarme kalbama jų išskirtuose kalbiniuose regionuose (žr. 3 pav.).

Čia, kaip ir pirmosios grupės žemėlapiuose, daugiausia pažymėti (tai atspindi Šiaulių moksleivių anketose) ir su žemaičių tarme gana lengvai susieti Vakarų Lietuvos kalbinių sričių centrai: Plūngė, Telšiai, Kretinga ir kiti. Apie Šiaulius, t. y. *kalbinės gimtinės* apylinkėse, anot jų, kalbama aukštaitiškai. Tokios moksleivių nuostatos, kaip „šiaulietiška tarmė yra graži“ (Šiaul_1(2)_M07), „graži, nes pati kalbu ją“ (Šiaul_3(3)_M06), rodo, kad vadinamasis *tarmės menkavertiškumo kompleksas*¹² nebūdingas, tiriamieji jaučiasi kalbiškai saugūs. Visgi

¹¹ Moksleivių komentarus – tai, kas taisyklinga, nebūtinai vertinama teigiamai – patvirtina Fumio Inoue įžvalgos, ištyrus Didžiosios Britanijos respondentų tarmių vaizdinius (Inoue 1999: 152).

¹² An. *Dialect (inferiority) Complex* (žr. Inoue 1999: 148).

3 PAV. Žemėlapyuose pažymėtų ir su tarme susietų sričių pavyzdys (Pn_1_M06)

nuostatos gimtųjų apylinkių atžvilgiu išsakytos retai abiejų miestų moksleivių žemėlapyuose. Sunku pasakyti, ar, remiantis didesniu jų skaičiumi, šis pastebėjimas taip pat pasitvirtintų.

Prototipines aukštaitiškas kalbines zonas dažniau nurodė Pānevėžio miesto moksleiviai. Jų žemėlapyuose dažnai išskirtas ir gimtųjų Pānevėžio apylinkių plotas. Jame vartojama tarminė kalba moksleivių vertinama kiek didesniame, gretimų šnektų plotus apimančiame kontekste, pavyzdžiui, Pasvalyje ir Pānevėžyje vartojama aukštaičių tarmė jiems yra „negraži, netaisyklinga, nukirstos galūnės“ (Pn_1_M57), Radviliškyje, Pānevėžyje, Anykščiuose, Utenoje – „labai graži, man patinka“ (Pn_1_M57). Be Pānevėžio, aukštaitiškais nurodomi dar kelių regionų – Bīržų, Pāsvalio, Anykščių – centrai.

Likusioje lietuvių kalbos ploto dalyje jau kalbama ne aukštaičių tarme, bet, kaip matyti iš moksleivių komentarų, etnografiniu pagrindu išskirtomis suvalkiečių ir dzūkų tarmėmis. Moksleivių žiniomis, suvalkiečių tarme daugiausia kalbama apie Kazlų Rūdą, Marijāmpolę ir Vilkaviškį, o dzūkų – Dzūkijos kultūrinio regiono branduolyje (Ragauskaitė, Daugirdas 2010–2011: 23) esančiose Varėnės, Alytaus apylinkėse.

Pažymėtina, kad didelė aptariamai grupei priskirtų žemėlapių dalis moksleivių sužymėta labai neaiškiai. Vienuose žemėlapyuose, kuriuose gana aiškiai

Jaunųjų šiauliškių ir panevėžiškių tarminė savimonė:
ribos mentaliniuose žemėlapiuose

4 PAV. Žemėlapyje sužymėto ir tarmėms (ne)priskirto ploto pavyzdys (Pn_1_M83)

pažymėtos ir tiksliai pavadintos tarminės sritys, visada lieka ir tokių, prie kurių ar apie kurias neparašyta nieko (žr. 4 pav.).

Kituose žemėlapiuose daugiausia Pānevėžio moksleiviai įvairiais būdais išskyrę kalbinius regionus, kuriuose, jų manymu, kalbama tarmiškai, žemėlapių kraštuose jų tarmę paprastai apibūdindavo taip: „šiaurės rytų Lietuvoje kalbama aukštaitiškai. Šiaurės vakaruose – žemaitiškai“ (Šiaul_2(2)_M02, Pn_1_M15) (žr. 5 pav.).

Pačiuose žemėlapiuose (žr. 5 pav.) vienai ar kitai tarmei priskirtos nuspalvintos sritys dažnai nėra aiškiai atskirtos. Iš tokių žemėlapių sunku suprasti, kur yra moksleivių įsivaizduota riba tarp šiaurės vakarų (t. y. žemaičių) ir rytų (t. y. aukštaičių), todėl apie moksleivių suvoktą kai kurių kalbinių sričių tarminę priklausomybę, taigi ir moksleivių tarminę savimonę, sudėtinga spręsti.

Pirmosios ir ypač antrosios grupės žemėlapiai (net ir neaiškiai sužymėti) rodo, kad moksleivių sąmonėje gana stipriai įsitvirtinusi ne tik dvinarė (žemaičių ir aukštaičių), bet etnografiniu pagrindu susidaryta keturnarė tarmių sistema: žemaičiai, aukštaičiai, dzūkai, suvalkiečiai (suvalkai) (žr. 6 pav.)¹³.

¹³ Tokie patys rezultatai gauti tiriant jaunųjų žemaičių, taip pat įvairių miestų studentų nuostatas (Aliūkaitė 2011: 211; 2013: 12).

5 PAV. Žemėlapyje neaiškiai sužymėto tarmėms priskirto ploto pavyzdys (Pn_1_M37)

Ji vyrauja abiejų miestų gimnazijos klasių moksleivių žemėlapiuose¹⁴. Tik keliuose iš jų (Pn_1_M30, Pn_1_M31) nurodyta, kad pietinė ir pietvakarinė lietuvių kalbos ploto dalis tarminiu požiūriu taip pat esanti aukštaitiška.

Vos vienas moksleivis žino, kad etnografiniu požiūriu lietuvių kalbos plotas skaidomas ne į keturis, bet į penkis regionus¹⁵. Turimuose žemėlapiuose minėto penktojo regiono, t. y. Mažosios Lietuvės, pietinei daliai tenkančios zonos,

¹⁴ 2010 m. vykdytos apklausos parengiamiesiems projekto „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės liūžiai“ darbams rezultatai parodė, kad eilinių kalbos vartotojų sąmonėje dvinarė lietuvių kalbos tarmių klasifikacija vis dažniau papildoma dviem nariais: dzūkų ir suvalkiečių tarmėmis. Manoma, kad toks klasifikavimas, viena vertus, yra tam tikras žinių apie lietuvių kalbos ploto skirstymą regionais atspindys, kita vertus, ne visos tarminės ypatybės, kurių pagrindu skiriamos lietuvių tarmės, bet kuriam kalbos vartotojui yra vienodos. Skiriamųjų ypatybių funkciją gali atlikti ir tos ypatybės, kurios paprastai jos neturi, pvz., vadinamasis dzūkavimas (Aliūkaitė 2013: 22). Tokia keturnarė tarmių sistema įsivesta norint aptarti lietuvių tarmių analizės Lietuvės miestuose rezultatus (plačiau žr. Ramonienė, Krupickaitė 2013: 16–17, 40–53; Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 40–51).

¹⁵ Mažosios Lietuvės regionui Šilutės rajono savivaldybė dar priskirta viename trečiosios grupės moksleivio iš Panevėžio žemėlapyje (Pn_1_V21).

6 PAV. Lietuvių kalbos tarmės moksleivių požiūriu (Šiaul_1(2)_M25)

pavyzdžiui, Jurbarko apylinkių dalis, moksleivių dažniau pavadintos aukštaitiškėmis (suvalkietiškomis), rečiau žemaitiškėmis ar ir visai nepažymėtos ir nepakomentuotos. Pridurtina, kad nors dialektologiniu požiūriu toks skirstymas nėra tikslus, tačiau, kaip teigia Aliūkaitė (2011: 211), perceptuvinės dialektologijos tyrimuose „„kalbos jausmo ribos“, sužyminčios dialektų ribas kognityviajame žemėlapyje, retai atitaria „kalbos tikrovės“ riboms“.

Iš kai kurių šios grupės žemėlapių (jų nėra daug) matyti, kad ne visi moksleiviai apskritai suvokia, kaip tarmės ar net ir regionai, kurių pagrindu beveik visi iš jų Lietuvą skirsto į keturis tarminius plotus, yra išsidėstę. Greta esančių vakarų ir pietų aukštaičių, arba etnografiniu požiūriu atskirų suvalkietiškų ir dzūkietiškų, sričių painiojimą galima suprasti. Paaiškinimą, kodėl pietų aukštaičių tarme, arba dzūkietiška, kalbama šiaurinėje žemaitiškų tarmės dalyje, taigi jos branduolyje, o žemaitiškai – rytiniame Lietuvos pakrastyje, sunku rasti. Taigi kai kurių jaunųjų šiauliškių ir panevėžiškių savimonėje susiformavę netikslūs ar neaiškūs ne tik šiame straipsnyje nagrinėjami tarmių, bet ir etnografinių regionų ribų vaizdiniai.

Žemėlapių kraštuose esantys moksleivių komentarai tik papildo pačiuose žemėlapiuose esančią informaciją. Šiaulių moksleiviai žemaitiškėmis pavadino

ir įvertino (graži ar negraži, taisyklinga ar netaisyklinga) abejonių nekeliančias šiaurės vakarinėje Lietuvos dalyje pažymėtas kalbines sritis. Šiaurės ir šiaurės rytinėje dalyje jų pažymėtos zonos šiuose žemėlapiuose dažniausiai tik įvertintos. Tarminė (t. y. aukštaitiška) jų priklausomybė nurodyta labai retai. Pānevėžio moksleiviai pažymėjo, pavadino ir įvertino abiejų tarmių plote esančias sritis.

Pridurtina, kad iš šios grupės žemėlapiuose esančių Šiaulių gimnazistų pastabų ryškėja gana palankus požiūris žemaičių tarmės atžvilgiu. Daugeliu atveju ji nėra nei suprantama, nei graži, tačiau „savotiškai įdomi“ (Šiaul_1(2)_M25). Pānevėžio moksleiviams žemaičių tarmė dažnai yra ne tik „graži ir įdomi“ (Pn_1_M38), „[...] gražiai skambanti, labai savita [...]“ (Pn_1_M41), bet ir „[...] išskirtinė“ (Pn_1_M05).

Žinoma, kad vienas iš svarbiausių tarmės patrauklumą lemiančių veiksnių yra jos atitiktis televizijoje, radijuje vartojamai vadinamajai bendrinei kalbai (Aliūkaitė 2011: 211). Iš moksleivių, daugiausia savo anketose teigiančių moką šiaurietišką ar aukštaičių ir, rečiau, žemaičių tarmę, nuostatų matyti, kad žemaičių tarmė, nors neatitinka šio kriterijaus, tarp moksleivių labai palankiai vertinama, turi nemenką prestižą.

Panašiai abiejų miestų moksleivių įvertinta ir aukštaičių tarmė. Ji, priešingai nei žemaičių, yra „[...] paprasta, įprasta tarmė“ (Pn_1_V41), „[...] labai pažįstama“ (Pn_1_M29), vadinasi, suprantama, tačiau kai kuriose konkrečiose kalbinėse srityse, pavyzdžiui, apie Bīržus ir Rōdkiškį – „[...] stačiokiška, grubi“ (Pn_1_M18), apie Pānevėžį – „[...] kaimietiška [...]“ (Pn_1_M10), apie Anýkščius – „[...] keista“ (Pn_1_M08).

Lietuvės miestuose Dovelės Krupickaitės ir Viktorijos Baranauskienės atliktas tyrimas parodė, kad prestižiškiausia ir įprasčiausia tarme didžiųjų miestų gyventojai laikė ne žemaičių, bet aukštaičių tarmę (Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 43). Pridurtina, kad respondentai išskyrė ir žemaičių tarmę, kuri, kaip teigiama, konkuruoja su suvalkiečių.

Žemėlapiai, kuriuose (gana) aiškiai nurodyta žemaičių ir aukštaičių tarmių riba. Tarmėmis lietuvių kalbos plotą suskirstė 28 proc. Šiaulių ir 36 proc. Pānevėžio miestų gimnazijų moksleivių¹⁶.

Siekiant apžvelgti santykį tarp tarmių (regionų) skiriamosios ir moksleivių savimonės ribos, turimi žemėlapiai sugretinti su lietuvių tarmių (žr. 7 pav.).

¹⁶ Siekiant neiškreipti tikslių duomenų procentais, neaiškiai sužymėti žemėlapiai neįtraukti. Jie sudaro 3 procentus visų žemėlapių.

Jaunųjų šiauliškių ir panevėžiškių tarminė savimonė:
ribos mentaliniuose žemėlapiuose

7 PAV. Lietuvių tarmių ir jų ribų moksleivių žemėlapiuose žymėjimo pavyzdys
(Pn_1_V58)¹⁷

Daugelio moksleivių žemėlapiuose (žr. 7 pav. pateiktą tokio žymėjimo pavyzdį) nubrėžta žemaičių ir aukštaičių tarmių riba iki Kelmės ar Rasėinių sričių atitinka dialektologų nurodytą. Einant piečiau žemaičių tarmės arealas žemėlapiuose dažnai šiek tiek sumažėjęs: į jį nepatenka nedidelės paprastai žemaitiškėmis kalbininkų laikomos Rasėinių ir Jurbarko apylinkių dalys. Pačiuose pietuose šios tarmės plotas moksleivių kiek išplėstas labai dažnai jam priskyrus aukštaitišką Pagėgių zoną.

Žemėlapiuose pažymėtų (vadinasi, tarmiškėmis laikytų) ties dviejų tarmių riba ar šiek tiek nuo jos į abi puses nutolusių kalbinių sričių registracija rodo, kad objektyviosios (pagal kalbinius požymius kalbininkų nubrėžtos) ir subjektyviosios (eilinių vartotojų savimonėje egzistuojančios) tarmių ribos kiek skiriasi¹⁸ (žr. lentelę).

¹⁷ Juoda punktyrine linija žemėlapyje žymima apytikslė žemaičių ir aukštaičių tarmių riba (žr. LKA I, žemėl. Nr. 1).

¹⁸ Atliktais tyrimais nustatyta, kad žemaičių ir aukštaičių tarmių ribą neblogai žino didžiųjų Lietuvos miestų gyventojai (Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 40–53).

LENTELĖ. Žemaičių tarmės rytinė riba Šiaulių ir Pānevėžio moksleivių požiūriu¹⁹

Kalbinės sritys	Ž+A ²⁰		Ž+S?		Ž		Ž?		A		A?		A+?		S+?		? (?+?)		S		ML		
	Šl	Pn	Šl	Pn	Šl	Pn	Šl	Pn	Šl	Pn	Šl	Pn	Šl	Pn	Šl	Pn	Šl	Pn	Šl	Pn	Šl	Pn	
Mažeikiai	-	-	-	-	6,4 (13 ²¹)	8,0 (39)	-	0,2 (1)	-	0,2 (1)	-	0,2 (1)	-	0,2 (1)	-	-	2,9 (6)	-	2,9 (6)	-	-	-	-
Akmenė	4,4 (9)	8,6 (42)	-	-	0,5 (1)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,5 (5)	0,2 (1)	2,5 (5)	-	-	-	
Joniškis	-	0,4 (2)	-	-	0,5 (1)	3,9 (19)	-	0,2 (1)	-	2,9 (6)	1 (5)	0,5 (1)	-	-	-	-	2,5 (5)	-	2,5 (5)	-	-	-	
Telšiai	-	-	-	-	6,9 (14)	9,0 (44)	-	0,2 (1)	-	-	-	-	-	-	-	-	2,9 (6)	0,2 (1)	2,9 (6)	-	-	-	
Šiauliai	2,5 (5)	0,4 (2)	-	-	0,5 (1)	6,1 (30)	-	0,6 (3)	-	0,4 (2)	-	-	-	-	-	-	0,5 (1)	0,2 (1)	0,5 (1)	-	-	-	
Pakruojis	-	-	-	-	0,5 (1)	0,2 (1)	-	-	-	2,9 (6)	4,9 (24)	-	-	0,8 (4)	-	-	2,0 (4)	0,4 (2)	2,0 (4)	-	-	-	
Šilalė	-	-	-	-	6,9 (14)	8,6 (42)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,5 (5)	0,2 (1)	2,5 (5)	-	-	-	
Kelmė	1,0 (2)	-	-	-	2,5 (5)	7,8 (35)	-	0,8 (4)	-	0,5 (1)	-	-	-	-	-	-	2,9 (6)	0,2 (1)	2,9 (6)	-	-	-	
Radviliskis	-	-	1,6 (8)	-	1,0 (2)	0,6 (3)	-	0,2 (1)	-	2,9 (6)	3,5 (17)	2,9 (6)	3,5 (17)	0,4 (2)	-	-	2,0 (4)	0,4 (2)	2,0 (4)	-	-	-	
Raseiniai	0,5 (1)	0,8 (4)	-	-	1,0 (2)	3,1 (15)	2,9 (6)	0,6 (3)	-	0,5 (1)	0,6 (3)	-	-	-	-	-	-	-	-	0,6 (3)	0,2 (1)	-	
Jurbarkas	0,5 (1)	0,4 (2)	-	0,2 (1)	0,5 (1)	2,5 (12)	-	-	0,2 (1)	1,0 (2)	-	-	-	-	-	-	2,9 (6)	1,0 (5)	2,9 (6)	0,6 (3)	0,6 (3)	-	
Tauragė	-	-	-	-	4,4 (9)	6,5 (32)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,9 (6)	0,4 (2)	2,9 (6)	0,2 (1)	0,2 (1)	-	
Pagegiai	-	-	-	0,6 (3)	2,5 (5)	4,7 (23)	-	0,6 (3)	-	-	-	-	-	-	-	0,2 (1)	0,2 (1)	0,2 (1)	0,2 (1)	-	-	-	
Šilutė	-	-	-	-	6,4 (13)	5,5 (27)	-	-	0,6 (3)	-	-	-	-	-	-	-	2,5 (5)	-	2,5 (5)	-	-	0,2 (1)	

Nemaža Šiaulių miesto moksleivių dalis (žr. lentelę) dviejų tarmių ribą siaurėje brėžė ties Akmėnės ir Jōniškio apylinkių sandūra. Taigi Akmėnės zona ar jos dalis jų priskirta žemaičių tarmei.

Pānevėžio miesto moksleiviai dažnai šią ribą pastūmėjo dar į rytus, žemaičių tarmės plotui priskyre ne tik Akmėnės, bet ir kalbininkų aukštaitiškoms laikomas Jōniškio, Radviliškio apylinkes ar jų dalis (žr. lentelę).

Beveik ties Šiaulių regiono viduriu (žr. 8 pav.) tarmių ribą kiek dažniau brėžė tik Šiaulių moksleiviai.

Ties šios srities viduriu žemaičių ir aukštaičių tarmės atskirtos tik kelių Pānevėžio moksleivių. Aptariamai grupei priskirtuose žemėlapiuose beveik visi Pānevėžio moksleiviai Šiaulių sritį laikė žemaitiška (žr. 9 pav.).

Keimės zonos tarminė priklausomybė abiejų miestų moksleiviams pasirodė gana aiški. Beveik visi jaunieji panevėžiškiai ir nemaža šiauliškių dalis nurodė, kad joje kalbama žemaitiškai. Keliuose Šiaulių mieste apklaustųjų žemėlapiuose (kaip ir dialektologijos darbuose), priešingai nei Pānevėžio respondentų žemėlapiuose, ties Keimės sritimi brėžta ne vienos, bet dviejų tarmių – žemaičių ir aukštaičių – riba.

Rasėinių regionas, kaip matyti iš Šiaulių miesto jaunuolių žemėlapių, tik sąlygiškai priskirtinas žemaičių tarmės plotui. Panašūs rezultatai gauti susisteminius Pānevėžio moksleivių žemėlapių duomenis.

Jūrbarko sritis moksleivių iš Šiaulių labai dažnai visai nepažymėta. Pānevėžio gimnazistai Jūrbarko savivaldybės teritoriją priskyre žemaičių tarmei.

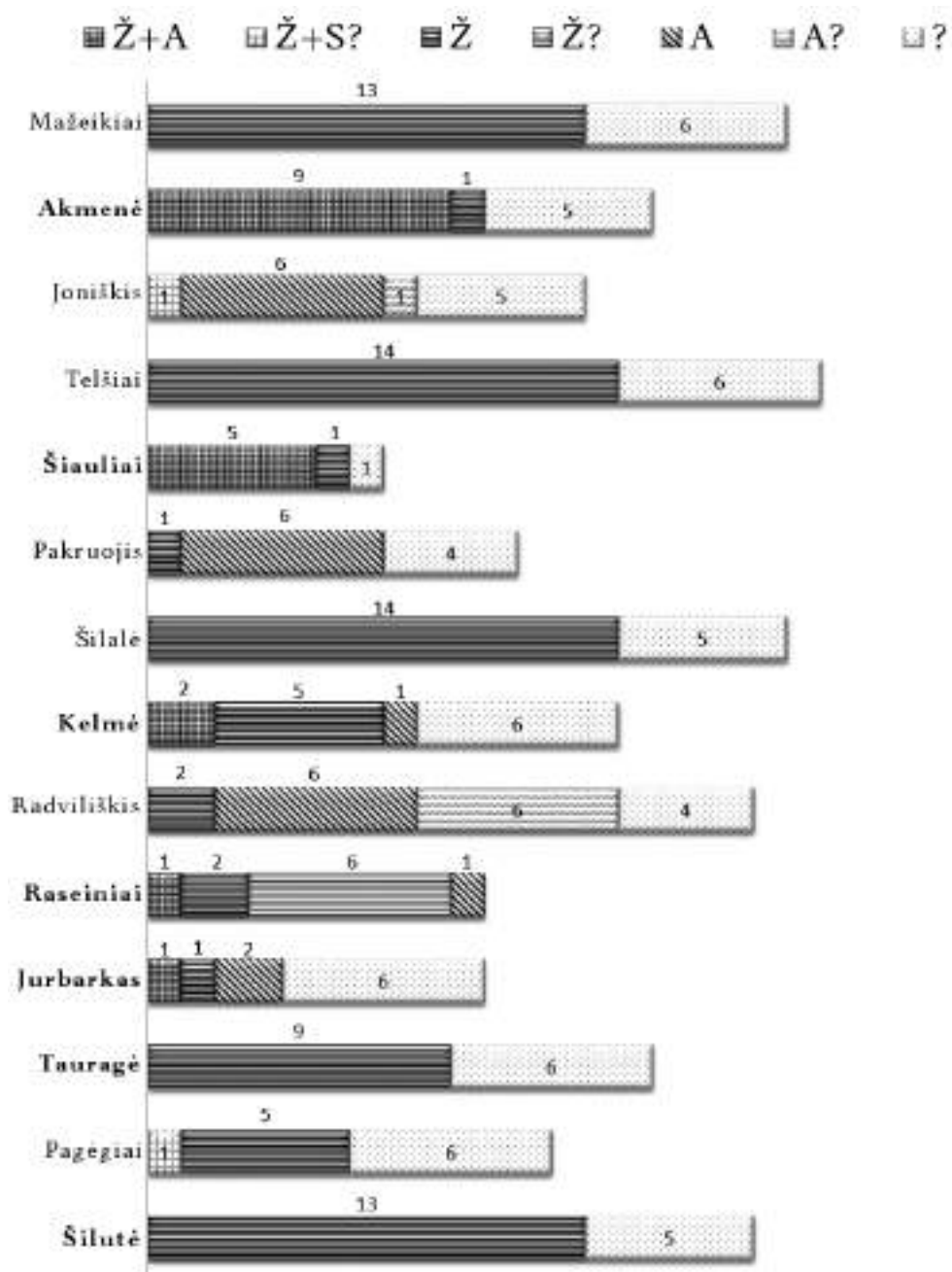
Nurodyti Pagėgių srities tarminę priklausomybę (dialektologijoje ji laikoma vakarų aukštaičių kauniškių tąsa) sudėtinga buvo abiejų miestų moksleiviams. Su konkrečia tarme šios zonos negalėjo susieti didesnioji Šiaulių jaunuolių dalis. Likusieji šią zoną laikė žemaitiška. Beveik visi Pānevėžio moksleiviai, iš jų net gana tiksliai žemaičius nuo aukštaičių atskyrusieji, tarminiu požiūriu aukštaitišką Pagėgių sritį nurodė kaip žemaitišką.

Beveik sutartinai Šilalės sritį, kaip ir Šilutės, jaunieji šiauliškiai ir panevėžiškiai priskyre žemaičių tarmei.

¹⁹ Ties šioje lentelėse pajuodintu šriftu išskirtomis vietovėmis dialektologijoje žymima žemaičių ir aukštaičių tarmių riba (žr. LKA I, žemėl. Nr. 1).

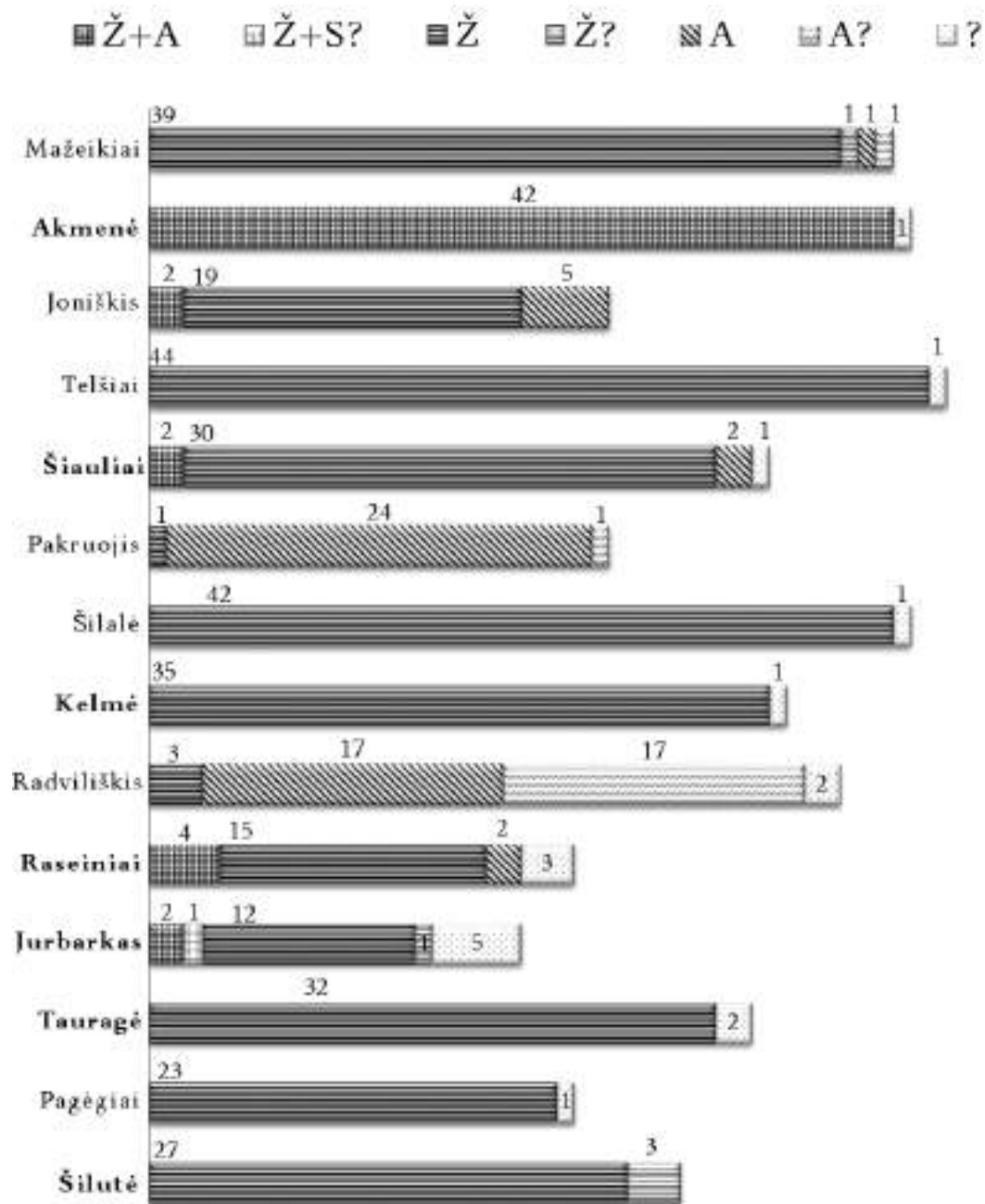
²⁰ Lentelėje teikiami tokie jaunųjų respondentų nurodytų tarminių (etnografinių) vienetų sutrumpinimai: Ž – žemaičių tarmė, A – aukštaičių tarmė, S – suvalkiečių tarmė, ML – Mažoji Lietuva. Klaustuku žymimos moksleivių kaip tarmiškos pažymėtos, bet su tarme nesusietos kalbinės sritys. Šiaulių ir Pānevėžio respondentų atsakymams atskirti pasirinktos jų miestų santrumpos: ŠI ir Pn.

²¹ Skliaustuose nurodytas pavartojimų skaičius.

8 PAV. Paribio sričių tarminė priklausomybė Šiaulių moksleivių požiūriu

Jaunųjų šiauliškių ir panevėžiškių tarminė savimonė:
ribos mentaliniuose žemėlapiuose

9 PAV. Paribio sričių tarminė priklausomybė Panevėžio moksleivių požiūriu

Iš to, kas pasakyta, aiškėja, kad kai kurių jaunųjų šiauliškių ir panevėžiškių žemėlapiuose labai svyruoja žemaičių tarmės geografinių ribų suvokimas: vienuose žemėlapiuose žemaičių ploto riba nežymiai ar kiek labiau nukeliama į rytus, kituose – šis plotas gerokai susiaurinamas į vakarus.

Tyrime dalyvavusiems jaunuoliams buvo sudėtinga apibrėžti aukštaičių tarmės arealą. Moksleiviai, kaip matyti iš žemėlapių ir jų komentarų, skiria tik aukštaitišką šiaurės ir šiaurės rytų Lietuvos plotą (taigi beveik visą etnografinę Aukštaitiją), kuriame, kaip nurodoma, dažniau kalbama aukštaičių, gerokai rečiau šiaurės aukštaičių, rytų aukštaičių tarmėmis (žr. 7 pav.). Labai panašiai aukštaičių tarmės plotas apibrėžtas ir kituose Lietuvos miestuose vykdyto tyrimo metu apklaustų moksleivių žemėlapiuose.

Itin retai Šiaulių ir Pānevėžio, taip pat ir kitų miestų moksleiviai pažymėjo, kad ir pietvakarinėje Lietuvos dalyje kalbama aukštaitiškai (Šiaul_2(3)_V08, Šiaul_2(3)_V10). Vyraujantys pietvakarinio lietuvių kalbos ploto įvardijimai yra *suvalkų tarmė* (Šiaul_2(2)_M08), *suvalkai* (Šiaul_2(3)_M04), *suvalkietiška* (Pn_1_M01), *suvalkiečių* (Pn_1_M42). Tai, anot Rimos Bakšienės (Bakšienė 2015: 8), rodo, kad „vertinant iš eilinio vartotojo pozicijų, suvalkiečiai laikytini atskiru tarminiu vienetu, eilinio vartotojo savimoneje nėra įprasta juos priskirti aukštaičiams“.

Atskiru tarminiu vienetu laikytini ir dzūkai, arba tarminiu požiūriu pietų aukštaičiai, kurių plotas žemėlapiuose moksleivių apibrėžtas atskirai arba kartu su minėtų suvalkiečių. Šiuos du plotus jaunieji apklausos dalyviai ypač buvo linkę maišyti²². Kai kurie kitų miestų, pavyzdžiui, Biržų, gimnazijoms atstovaujantys projekto metu apklausti moksleiviai, kaip matyti iš jų žemėlapių, parašė tiesiog nežinantys, kokia tarme kalbama šiame plote arba jo ir visai nepažymėjo.

Žemėlapių pakraščiuose esantys negausūs Šiaulių moksleivių komentarai (primintina, kad šiai grupei buvo galima priskirti labai nedaug žemėlapių) tarmių atžvilgiu nesiskiria nuo antrosios grupės žemėlapiuose esančių šiauliškių moksleivių prierašų. Žemaičių tarmė jiems – „labai graži, žinoma, sunkiai suprantama, bet tikroji (netaisyklinga)“ (Šiaul_2(3)_M07). Aukštaičių tarmė, ypač tai matyti iš Pānevėžio gimnazistų požiūrio, yra gimtoji, todėl gražiausia, artimiausia („Rytų aukštaičių tarmė. Ji man artimiausia“ (Pn_1_V53)), suprantamiausia („[...] man žmonių iš Aukštaitijos kalba labiausiai suprantama“ (Pn_1_M80), „Aukštaitiškai – mano manymu, pati suprantamiausia tarmė“ (Pn_1_V22)) ir taisyklingiausia, nes „[...] labiausiai primena bendrinę kalbą“ (Pn_1_M52).

²² Panašius rezultatus gavo Žilvytis Šaknys: jaunosios kartos pateikėjams ypač sunkiai sekėsi apibrėžti Dzūkijos regiono ribas (Šaknys 2012: 135).

IŠVADOS

Šiaulių ir Panevėžio miestuose apklaustų gimnazijos klasių moksleivių žemėlapiu užduoties pagrindu surinktų duomenų analizės rezultatais daugeliu atveju prieita prie tokių pačių pagal perceptyviosios dialektologijos principus jau atliktų tyrimų išvadų.

Didžioji jaunųjų kalbos vartotojų dalis žemėlapyje gana tiksliai sužymėjo ir pavadino daugiausia abejonių nekeliančias, prototipines žemaičių ir aukštaičių tarmių sritis. Nemažoje žemėlapių dalyje nurodyta, kad tarmiškai kalbama tik gimtosiose ar dar ir jas supančiose apylinkėse.

Priešingai nei teigiama etnologų tyrimuose, moksleiviams gana gerai žinoma lietuvių tarmių – aukštaičių ir žemaičių – sistema: dialektologijoje išvesta jas skirianti riba nemaža dalimi sutampa su žemėlapiuose atsispindinčiomis jaunųjų respondentų suvokimo izoglosėmis.

Į jaunųjų šiauliškių ir panevėžiškių savimonėje susiformavusį aukštaičių tarmės plotą įeina tik dialektologinio skirstymo vakarų aukštaičiai šiauliškiai ir rytų aukštaičių dalis. Su aukštaičių tarme nesisiejantis likęs lietuvių kalbos plotas pavadinamas etnografinius regionus apibrėžiančiais suvalkiečių (arba suvalkų) ir dzūkų pavadinimais.

LITERATŪRA

Aliūkaitė Daiva 2007: Tarminio kalbėjimo estetinė vertė: nuostatų tyrimas. – *Tekstai ir kontekstai* 1, 211–223.

Aliūkaitė Daiva 2008: Tarminio kalbėjimo suprantamumas: apriorinės eilinių kalbos bendruomenės narių nuostatos. – *Lietuvių kalba* 2. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/4/4>.

Aliūkaitė Daiva 2009: Perceptyviniai dialektų tyrimai: mentalinis žemėlapis. – *Respectus Philologicus* 15(20), 164–179.

Aliūkaitė Daiva 2011: Jaunųjų žemaičių raiškos idealai: sąmoningosios nuostatos. – *Respectus Philologicus* 20(25), 209–220.

Aliūkaitė Daiva 2013: Horizontalusis ir vertikalusis kalbos kontinuumo skaidumas: XXI amžiaus kalbėjimo variantai paprastojo kalbos vertintojo požiūriu. – *Taikomoji kalbotyra* 2. Prieiga internete: <http://taikomojikalbotyra.lt/lt/2013/03/horinzontalusis-ir-vertikalusis-kalbos-kontinuumo-skaidumas-xxi-amziaus-kalbejimo-variantai-paprastojo-kalbos-vertintojo-pozhuriu>.

Aliūkaitė Daiva, Merkytė Erika 2009: Sociolingvistinis tarminių kodų taisyklingumo tyrimas. – *Kalbos kultūra* 82, 259–274.

Bakšienė Rima 2015: Tarminio kalbėjimo savivertė ir gyvybingumas: XXI a. pradžios Šakių ir Jurbarko šnektos. – *Lietuvių kalba* 9. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/viewFile/172/140>.

Dailey-O’Cain Jennifer 1999: The Perception of Post-Unification German Regional Speech. – *Handbook of Perceptual Dialectology* 1, ed. by Dennis R. Preston. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 227–242.

Diercks Willy 2002: Mental Maps. Linguistic–Geographic Concepts. – *Handbook of Perceptual Dialectology* 2, ed. by Daniel Long, Dennis R. Preston. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 51–70.

Evans Betsy 2002: Attitudes of Montreal Students towards Varieties of French. – *Handbook of Perceptual Dialectology* 2, ed. by Daniel Long, Dennis R. Preston. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 71–93.

Inoue Fumio 1999: Subjective Dialect Division in Great Britain. – *Handbook of Perceptual Dialectology* 1, ed. by Dennis R. Preston. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 161–176.

Inoue Fumio 1999a: Classification of Dialects by Image. – *Handbook of Perceptual Dialectology* 1, ed. by Dennis R. Preston. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 147–159.

Kalnius Petras 2006: Aukštaitijos ir Žemaitijos paribio vietinių gyventojų savimone. – *Lietuvos etnologija* 6(15), 95–121.

Kalnius Petras 2006a: Aukštaitiškumas lietuviškosios tapatybės kontekste. – *Aukštaičių tapatumo paieškos*, sud. Vitalija Vasiliauskienė. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 66–88.

Krupickaitė Dovilė, Baranauskienė Viktorija 2013: Regioniniai kalbų vartojimo Lietuvos miestuose ypatumai. – *Miestai ir kalbos* 2. *Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*, sud. Meilutė Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 9–20.

LKA I – *Lietuvių kalbos atlasas* 1. *Leksika*, ats. red. Kazys Morkūnas. Vilnius: Mokslas, 1977.

Long Daniel 1999: Geographical Perception of Japanese Dialect Regions. – *Handbook of Perceptual Dialectology* 1, ed. by Dennis R. Preston. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 177–198.

Mikulėnienė Danguolė, sud. ir aut., Meiliūnaitė Violeta, sud. ir aut. 2014: *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*. Vilnius: Briedis.

Papaurėlytė Silvija, Župerka Kazimieras 2010: Lietuvos etninių sričių gyventojų charakterio bruožai kalbos pasaulėvaizdyje. – *Kalbos kultūra* 83, 185–201.

Petrulis Valdas 2005: Žemaitijos etninės savimonės regiono erdvinė struktūra. – *Geografijos metraštis* 38(1), 163–175.

Preston Dennis 1989: *Perceptual Dialectology: Nonlinguists' Views of Areal Linguistics*. Dordrecht: Foris.

Preston Dennis 1999: Introduction. – *Handbook of Perceptual Dialectology* 1, ed. by Dennis R. Preston. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, xxiii–xl.

Preston Dennis 1999a: A Language Attitude Approach to the Perception of Regional Variety. – *Handbook of Perceptual Dialectology* 1, ed. by Daniel Long, Dennis R. Preston. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 359–373.

Ragauskaitė Alma, Daugirdas Vidmantas 2010–2011: Dzūkijos kultūrinis regionas. – *Annales Geographicae* 43–44, 16–28.

Ramonienė Meilutė, Krupickaitė Dovilė 2013: Įvadas. Miestai ir sociolingvistika. – *Miestai ir kalbos 2. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*, sud. Meilutė Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 9–20.

Savoniakaitė Vida 2003: Aukštaičiai apie savo tradicinę kultūrą. – *Tautosakos darbai* 18(25), 120–133.

Savoniakaitė Vida 2007: Bendra, bet sava: apie šiuolaikinius aukštaičius. – *Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai*, sud. Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. Vilnius: LII leidykla, 120–133.

Šaknys Žilvytis 2012: Etnografiniai regionai Lietuvoje: šiuolaikinio jaunimo požiūris. – *Tautosakos darbai* 43, 126–142.

Dialectal Self-awareness of the Young Inhabitants of Šiauliai and Panevėžys: Borders in Mental Maps

SUMMARY

The dialectal images that reveal the dialectal self-awareness of the schoolchildren of two cities – Šiauliai and Panevėžys – are discussed in the article. A questionnaire designed according to the principles of sociolinguistics, dialectology and perceptive dialectology served as a research tool. The data collected according to the first task in the questionnaire – the mental map – were drawn on in this work. Most attention was devoted to the analysis of the subjective maps (existing only in the self-awareness of the ordinary language user), which revealed the Lithuanian dialectal classification.

The analysis of the data of the task of the map collected in the cities of Šiauliai and Panevėžys in most cases led to the same conclusions which had already been drawn when employing the methods of perceptive dialectology.

In the given map most young language users rather precisely marked and named the areas of the prototypical Samogitian and Aukštaitian dialects, which raised no doubts. It was pointed out in the greater part of the maps that the dialects were only spoken in native areas or also in the surrounding environs. The schoolchildren were a little more in favour of the not very regular but beautiful dialect of the Samogitian dialectal area or the dialect of the neighbouring Šiauliai region.

Contrary to some ethnologists' research, the analysis of the data gathered in border towns demonstrated that the schoolchildren are rather well aware of the border between the Lithuanian dialects – Samogitian and Aukštaitian – drawn in dialectology. Nevertheless, the binary classification of Lithuanian dialects given by dialectologists and the one existing in the self-awareness of the native language user is different. In the self-awareness of the young responders the language area attributed to the Aukštaitian dialect encompasses one-third of the area of this dialect only. Quite a large area of the rest of the Southern and South-western dialectological Aukštaitian is comprised of the people of Suvalkija and Dzūkija who are considered dialectal units by ordinary language users.

Įteikta 2016 m. sausio 8 d.

LAURA GERŽOTAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308, Vilnius, Lietuva

laura.gerzotaite@lki.lt